

Rozsnyai Bálint

NARRÁTOR ÉS NARRÁCIÓ:

ADALÉKOK A VALÓSÁGÉRTELMEZÉS ÉS ELBESZÉLŐ MÓDSZER
ÖSSZEFÜGGÉSEIHEZ A XIX. SZÁZADI AMERIKAI REGÉNYBEN

A címben jelzett témát szűkíteni kell: a dolgozat célja tulajdonképpen az, hogy egy századközepi amerikai mű elemzése kapcsán megvizsgálja, mennyire befolyásolja a valóság teljes megismerésében való kételkedés a megismerés egyik lehetséges formájának vélt regényt.

A XIX. század közepére kritikai közhellyé vált az amerikai köztudatban a regény és a "romance" közti különbség meghatározása. Ennek a definíciónak két fő forrása volt: egyrészt Clara Reeve-nek a valószínű és a lehetséges megkülönböztetésén alapuló különbségtétele, másrészt W. Scott ilyenirányú utalásai. A "romance" szóval jelölt műfaj azonban erre az időre már teljesen kiürült, korábbi példák imitációjává vált; gyakorlatilag a ponyva válfajává, azaz alirodalommá süllyedt. Meglepő tehát, hogy éppen ezekben az években /ötvenes évek/ ragaszkodik Hawthorne és Melville is az elnevezéshez műveik jelölésénél. Különösen feltűnő ez Hawthorne-nál, aki mind a négy nagylélegzetű alkotását "romance"-nak minősíti, és a hozzájuk fűzött előszavakban - ha homályosan és inkább hasonlatok-

ban, metaforikus megfogalmazásban is - kifejti szándékát, elképzeléseit a műfajjal kapcsolatban.

Korábban A hétormú ház elemzésében¹ kimutattam, hogy Hawthorne a valóságot csak intuitív módon tartja megismerhetőnek; szerinte a véges tudat racionalizmusa képtelen befogadni - és elfogadni - a valóság végtelen, azaz az emberi ráció számára kaotikus mivoltát. Ezért képtelen a XIX. századi angolszász szóhasználat értelmében veit regény a teljes, meghamisíthatatlan valóságot visszaadni, hiszen csak a felület, a látszat tükrözésére képes és hajlandó. Hawthorne azonban nem zárja ki annak lehetőségét, hogy a racionális regénytől eltérő "romance" - éppen másféle közelítése révén - feltárja a nem-racionális valóságot. Műveiben ezért utalásként mindig megjelenik a mitosz, nem mint a tudás egyetlen formája, de mint az Univerzumak, a Világ rendjének egyik nem-racionális megismerési lehetősége.

A vizsgálandó mű: Hawthorne Blithedale Romance-ének² választását az író életművében elfoglalt sajátos-kivételes helye indokolja: ez ugyanis az egyetlen műve, ahol szakít az egyes szám 3. személyű elbeszéléssel és egyes szám 1. személyű narrációt használ.

A mű alapvetően két részre oszlik; s a két részt az elbeszélő személye választja szét: az Előszó egyes szám 3. személyű, míg maga a történet egyes szám első személyű. Változnak a szereplők is: az Előszóban a Szerző /Author/ nyilatkozik meg, majd az I. fejezetben Miles

Coverdale lép a helyére. Hozzá kell tennünk, hogy a fejezeteimék ismét egyes szám harmadik személyűek, bennük az Előszóbeli Szerző beavatkozását sejthetjük.

A DR-ben két tudatot kell megkülönböztetnünk. A kettő közti azonosulást a szöveg ki is zárja /egyrészt az Előszó utalása Miles Coverdale-re³, másrészt Coverdale megjegyzései a "romance"-ról⁴/; és hiányzik a XVIII. századi regényekből már unalomig ismert fogás is, hogy ti. a szerző közreadja az általa ismert személy visszaemlékezéseit. Ugy tűnik tehát, hogy a történetet a két tudat egymástól függetlenül hozza létre, s megítélésük is eltér egymásától.

A "romance" maga 29 fejezetből áll; a középső, a 15., mint a címe /"A Crisis"/ is jelzi, valójában középponti: mintegy a tengely szerepét tölti be. A két nagyobb rész /1-14. és 16-29./ ismét két kisebb részre osztható; tehát - akárcsak A hétormú ház esetében - szimmetrikus szerkezetről beszélhetünk. A két-két kisebb egységben több párhuzamosság fedezhető fel: egyfajta ismétlődések. Ezek nem egyes motívumokra korlátozódnak, inkább a cselekmény jellege ismétlődik. Az 1-7. fejezetek az elindulást és a megérkezést Blithedale-be, a társakkal, a legendó életformával való ismerkedést, majd Coverdale betegségét tartalmazzák. Coverdale az első perctől kezdve három személyre koncentrálja figyelmét: Hollingsworthre, Zenobiára és Priscillára. Megfigyelésükre, megismerkedésükre különösen jó lehetőség a betegség, ez a "morbidly

sensitive" /464/ állapot. Coverdale azonban nem tudja megfejtteni titkukat, ismeretei csupán felületesek.

A második egység /8-14./ újrakezdést biztosít: Coverdale felépülése egybeesik a Természet megújulásával, valamint Priscilla átalakulásával, melyet újjászületésnek nevez. A kifejezést önmagára is használhatja, hiszen - mint megjegyzi -: "I was quite another man." /474/ A megváltozott, a más Coverdale mélyebb és bővebb ismereteket szerez három barátjától, bár ezt a mélyebbre hatoló felfedezési kísérletet jogtalannak, szentségtörőnek érzi, legalábbis kimondva: Hollingsworth esetében. Zenobiáról és Priscilláról külső forrásokból szerez további adatokat /Old Moodytól és Westervelttől/. Tudása még így sem teljes, az összefüggéseket nem érti, pontosabban nem látja. Különösen feltűnő ez a 12. fejezetben, ahol a fakoronában levő rejtekhelyéről kihallgatja Westervelt és Zenobia beszélgetésének lényeges részleteit, de ezekkel a tényekkel nem tud mit kezdeni; Zenobia és Priscilla világát: valóságát nem tudja interpretálni sem önmagának, sem hallgatóságának.

A 15. fejezet kökerítés javításáról szól, Coverdale és Hollingsworth hordják-rakják a súlyos köveket. Hollingsworth kérésére, hogy Coverdale azonosuljon az ő céljaival, az utóbbi nemje a válasz, s ez a nem egyúttal az eddigi időszak lezáródását és egy újabb kezdetét is jelzi: a fejezet végén a két férfi Titánként és Sámsonként emelgeti helyükre a köveket, a kettejük közötti vá-

laszfal szimbólumaként is.

A II. rész első egységét a Blithedale-től való megválás, a városba való visszatérés nyitja, s itt Coverdale újabb lehetőséget kap az ugyancsak a városban megszálló Zenobia és Priscilla "titkának" /kilétének/ a megfejtéséhez. Igazán új adatok már nem kerülnek elő, csupán kissé átrendeződve tárulnak fel a figyelő Coverdale szeme előtt, aki immár mindent "tud", de semmit sem ért. A második egység kezdetét a Blithedale-be való visszatérés jelzi. Coverdale újra kudarcot vall a tudás megszerzésében, a valóság megismerésében. Zenobia "tárgyalása" után, vele együtt maradva, elalszik, miközben az asszony öngyilkos lesz. Coverdale végleg megválik az utópista kommunától, s pár év távlatából visszaemlékezve mondja el a farmon történeteket; ezúttal kiegészítve saját titkával: Priscilla iránt érzett, de soha senkinek be nem vallott szerelmével.

A négy egységet, tehát a mű tagolását nem annyira Coverdale - a narrátor - tudata, mint inkább az Előszó Szerzője jelzi /ezért beavatkozások a fejezetcímek is!/, s látható, hogy e tagolás alapja a valóság megismerésének különböző szintjei. Ez a valóság persze szűkkörű: csupán közelebbi környezetének három tagja, azok világa: mikrokozmosza alkotja. Sőt, tovább kell szűkíteniünk, hiszen nem Hollingsworth megismerésére való törekvése, hanem csak Zenobia és Priscilla titkának a megfejtése hajtja Coverdale-t. A két asszonyról nem sokat tud: Zenobia

felvett, írói álnév, s az igazi lény mintegy álaró mögé rejtve létezik. Priscilla váratlan, titokzatos megjelenése, majd viselkedése érthetetlen; Coverdale róla sem tudja kideríteni valódi mivoltát, noha megtudja, hogy Priscilla azonos a lefátyolozott hölgygel, a misztikus jövendőmondó médiummal.

A Coverdale által közölt, bár általa nem interpretált, mivel nem értett adatok azonban sok mindent elárulnak. Zenobia, mint tudjuk, Priscilla féltestvére; Coverdale többször is úgy emlegeti, mint "a woman of experience". Lénye kihívás Coverdale számára: "as if challenging me to drop a plummet-line down into her consciousness" /466/. Amit azonban a "kút mélyén" felfedezhetne, megláthatna, azt már nem meri vállalni, attól visszariad: "The riddle made me so nervous ... that I most ungratefully began to wish that she would let me alone" /467/; sőt az egész szituáció valóságát is megkérdőjelezi, hiszen nem meri eldönteni, vajon valóság vagy csak képzelődés volt-e /Falsehood, Truth/.

Hasonlóképpen visszariad, amikor rejtekhelyén hallgatózva, Zenobia és Westervelt párbeszédéből megtudhatná az asszony titkát, s akárcsak korábban, most sem választ a képzelet és a valóság közt.

A harmadik lehetőséget a városbeli találkozáskor újra elszalasztja, s Pilátusként kezét mossa; ninos bátorsága az igazság felderítésére, hiszen a megismerés ezáltal oselekvést - azonosulást, beavatkozást igényelne, s

ezzel megszűnne Miles Coverdale kívül- vagy felülállása. A negyedik alkalommal Zenobiával magára maradván újból meghátrál, noha sejti, érzi, hogy az asszony búcsúja és üzenete az utolsó: a halál előtti. "I must have fallen asleep and have a dream" /574/ - mondja a korábbi három alkalommal is jellemző bizonytalansággal.

Ezek az alkalmak nem csupán Zenobia lényének: "valóságának" a felderítésére szolgálhatnának, hanem Priscilla titkának a megfejtésére is. Coverdale azonban mindvégig megalkuvó, gyáva marad; a bátorság, hogy áthatoljon az álarcokon, hogy az igazságot, a lényeket felismerje, hiányzik belőle. Ez készteti arra, hogy saját titkát csak tizenkét év távlatából merje önmagának is és az olvasónak is bevallani; sőt pontosabban akkor is szinte önkéntelenül, akarata ellenére buggyan ki belőle a vallomás: "... it rises to my throat; so let it come. /I - I myself - was in love - with - PRISCILLA!/" /585/

Az álarc /álnév, fátyol/ mögött rejtőző Zenobia és Priscilla nem csupán két rejtélyes asszony, jelentőségük még Coverdale számára is jóval több ennél, s műbeli jelentésük dekódolásához maga az értetlen Coverdale adja meg a kulcsot. A 12. fejezetben /I. rész, 2. egység/, amikor Coverdale fakoronabéli rejtekhelyében hallgatózik, mellékesen megjegyzi: "as if this were one of the trees of Dante's ghostly forest" /500/. A 24. fejezetben /II. 2./ a Blithedale-be megtérő Coverdale társai maszkabáljának kelles közepébe téved. "They joined hands in a circle whirling

round so swiftly, so madly, and so merrily, in time and tune with the Satanic music, that their separate incongruities were blended all together, and they became a kind of entanglement that went nigh to turn one's brain with merely looking at is." /563/ A táncolók váratlanul felfedezik a leleselkedő Coverdale-t: "Some profane intruder! said the goddess Diana." S Coverdale elmenekül "like a mad poet hunted by chimeras" /563/.

A dantei alvilágba való alászállásra, ill. a ritusra történő utalás nyilvánvalóvá teszi, hogy Coverdale végsősoron a két asszony titkának megfejtésével a valóság: a világmindenség rendjét fedezhetné fel. Ez azonban merészséget; bátorságot követelne, s Coverdale - ahogy az Előszó minősíti: "Minor Poet", megelégszik a kisebb, a hiányos tudással: a felszín, a látszatvilág tényeinek az ismeretével.

Ebben az értelmezésben a két nő a valóság egy-egy aspektusa: Zenobia, akit Coverdale "woman of experience"-ként említ, a tapasztalás szintje, míg Priscilla, aki lefátyolozott asszonyként Szibillát idézi /441/, s akire Zenobia úgy hivatkozik, mint "a spirit with a heavenly essence" /506/, a transzcendentális, a metafizikus szintet képviseli. A valóság e két szintje, aspektusa egymástól elválaszthatatlan - Zenobia és Priscilla testvérek! -, bár kapcsolatuk, viszonyuk nem tárul fel mindenki számára. A valóság igazi megismerése csak e két szint egységének felismerése - befogadása - révén lehetséges.

Hollingsworth - Coverdale környezetének harmadik tagja - a költő egyfajta ellentétét képviseli: míg Coverdale a rajta kívülálló, -létező világot-valóságot szeretné kifürkészni, de ezzel sohasem azonosulni, addig Hollingsworth a valóságot saját tudatával téveszti össze; a rajta kívülálló valóságot gondolatai kivetítődéseként értelmezi, s próbálja megfejteni. Ellentétüket - s egyben közös kudarcukat is - a középső fejezet, a "tengely" fedi fel. Hollingsworth saját terveihez akarja Coverdale fenntartás nélküli támogatását megszerezni, sikertelenül. Coverdale saját szemléletét, a "solid footing on common-sense" /519/ kifejezéssel minősíti, míg barátjáéról-ellenfelééről így nyilatkozik: "So plausible looked his theory ... such an air of reasonableness had he by patient thought thrown over it" /516/. A két kulcs-szó: common-sense és theory. A valóság e két lehetséges szemlélete összeegyeztethetetlen, s mindkettő egyformán osupán részigazságok és nem a teljes tudás megszerzését biztosítja. A fejezetet záró sorok hiperbolikus fogalmazása előrevetíti az elkerülhetetlen kudarcot: "we set to work again, repairing the stone fence. Hollingsworth, I observed, wrought like a Titan; and for my own part, I lifted stones which at this day - or in a calmer one, at that one - I should no more have thought it possible to stir than to carry off the gates of Gaza on my back." /519/

A sziklát emelgető titán és a vak Sámson egyaránt a vereséget jelzi előre: mindkettőjüket a kövek sújtják ha-

lálra.

Hollingsworth eleinte Zenobia szerelmese, majd a II. részben őt elhagyva, Priscillát hódítja meg. A tragédia /Zenobia öngyilkossága/ után néhány évvel Coverdale felkeresi egykori barátját és Priscillát. Hollingsworth "showed a self-distrustful weakness and a childlike or childish tendency to press close and closer still to the side of the slender woman" /582/, hiszen Zenobia's "vindictive shadow dogged the side where Priscilla was not".

Ez természetesen jelzi, hogy a valóság teljes megismerése valóban csak a két szintjének, aspektusának együttes elfogadása révén lenne lehetséges, a véges emberi tudat erre azonban képtelen; az emberi lóhelyzet a vagy-vagy állapotja. Coverdale túlléphetett volna a racionális tudat korlátain, a lehetőséggel azonban nem élt, a mítosz formájában jelzett nem-racionális tudás megszerzésétől visszariadt. Ez a magasabb rendű tudás kétértelmű: vonzó és taszító is; Zenobiát és Priscillát titkos kötelék köti Westervelthez, akit az utalások Mefisztóval azonosítanak /különösen a 18. fejezetben: Coverdale az ördög jelét fedezi fel mosolyában, de már korábban is: botja kígyófejet utánoz/. A tudás démoni erő vállalása is, mellyel együtt létezni nem lehet. A lehetetlen vállalásának merészsége hiányzik Miles Coverdale-ből, aki a valóságot ezért nem értheti: hiszen lemond a lehetőségről, hogy költő mivoltát kiteljesítse. Coverdale azonban azt sem fogja fel, hogy tudása, értése nem teljes, hogy tulajdonképpen

semmit sem ért. Hiába telt el 12 év a történetek és elmondásuk között: az akkori értetlensége nem ifjonti tapasztalatlanságból fakadt.

A BR azonban nem azonos a Miles Coverdale által elmeséltekkel. Coverdale két ízben is kijelenti, hogy "real life never arranges itself exactly like a romance" /500/, ő csak a tapasztalható, felszíni, látszatvilágban, a common sense realitásában hisz. Ezen a ponton lényeges azonban, hogy a műben mint a dolgozat elején utaltam rá, két egymástól független tudat létezik: Coverdale egyes szám 1. személyű narrációja saját szubjektivitását hangsúlyozza, míg az Előszó Szerzőjének objektívabb, harmadik személyű megnyilatkozása a coverdale-i narráció lényeges tévedésére figyelmeztet: a való élet nem azonos az igazzal. Ezt emeli ki az Előszó fejtegetése a romance lehetőségeiről: "a license with regard to everyday probability, in view of the improved effects which the romancer is thereby bound to produce" /439/. Ugyancsak erre utal Hawthorne címválasztása is: Blithedale Romance. S ezért válik a felszínen megragadó "regényíró" Miles Coverdale a Hawthorne szerint magasabb tudást feltáró romance kisebb léptékű, tehát nem tragikus hőségé: Minor Poetté.

A hawthorne-i romance nem a Valóság: a Kozmosz létét kérdőjelezi meg; inkább annak lehetőségét, hogy ezt a rendet a véges - racionális - tudat képes-e felfogni, vagy inkább Káosznak véelve, azt saját, kisebb mértékűségére szerinti rendszerbe próbálja kényszeríteni, esetleg annak egyik for-

májába: a racionalizmus, a józan ész filozófiájára szerkesztett fikcióba: regénybe.

Hawthorne szkepszisét Melville továbbviszi, s kiterjeszti az írásra, a művészi alkotásra is, s pár évvel később irt The Confidence Manje már azt a felismerést tükrözi, amit N. Baym így foglalt össze: "the absurdity of the universe, the meaninglessness of language, and, hence, the absurdity of writing."⁵

Ez magyarázza mindkét író elhallgatását, s egyben a XIX. századközépi amerikai "romance" végső kudarcát.

J e g y z e t e k

- 1 "The Romance of Either/Or: Hawthorne's The House of the Seven Gables", in: Papers in English and American Studies, Szeged, 1980. pp. 103-138.
- 2 In: The Complete Novels and Selected Tales of N. Hawthorne, pp. 439-585. Valamennyi szövegbeli lapszám hivatkozás erre a kiadásra vonatkozik. A későbbiekben: BR.
- 3 V.ö.: 440.p.
- 4 V.ö.: 500. p.
- 5 Baym, Nina: "Melville's Quarrel with Fiction", in: PMLA, 94:5 /1979 október/, pp. 909-923., p. 909.